

Саман Тумат, А.Т. Ноговицын.

Сэмэн Тумат, А.Т. Ноговицын

тын председателин салуулагчны Ф.В. Габилеева Президент Е.А. Ворисов уулын Санат-Шетербурда- нын бастайаанхай босотойорит- тайвистийотин тыл Сэбиотон чил- лэнэ Г. Макарова айтартыгтан эвэрд сууртатары, өгдөбүшүк бэлхэтэри уонна Москваи "Бэс Чагда" санаторийга сэллэннар туттуканы туттарда.

Салхын суруулаачны П.Н. Харитонов-Ойкуу Семен Андреевич олохун, айар үлэтин туһунан дакылааты аахта. Ойгон бииргэ үлэлэсипт, үлэлэһэр дасартторо, биир дийдуулаахтара, үлэлэһнээхтэро тыа эгиптэр, эердэлкоти-

лэр, сэмэй балахтарын тугартаа-
таалар. Олор иктэрингэр СР Ил
Түмэн кээпигинин председатели
А.А. Григорьев, Чуулганы
улуутун баһылыга А.Т.
Поговицын, Ил Түмэн депутаты
И.К. Макаров, Балдоого кэлэ-
кэлэ баһылыга Н.Н. Попов, Айыда
харастабылларын министрлэри-
тигинин С.И. Яковлев, Таатта
улуутунун П.Е. Захаров, бөчүт
ээгитти үлүһитигэр Т.Л. Тарасов,
Г.И. Болкарева, А.В. Егоров, ода
бааллар Г.И. Болкарева Россия
Суруналыстарын союгуун пре-
сидетелитин бөчүгүнун грамо-
таны, А.В. Егоров "Вичек" кээп

кафетатын үрүн көмүс белини, Ярославский сатынан музей дүрүктөрү Е.С. Шилиндин "Музей үлгүлөр бөрүнчигин ийин" белини, поликристтал ассоциациялар "Бочуоттаах үлэ бөтөрөзүн" матэриал туттардылар.

НИ Харлампиева түмүк тылы Сөзүн Туманка бирда Кизге Мия воруксупт сийдер, Улгерахманска туруулаһар кәситер барбыттан уоробин. Бу олошко 3 кизин ояныгылар махтанбады. Бастакынан, Алымка "норуту туһуну, норукска туһалаан". Иккинчиден, Сурун Омоолсон "иһем утун кыгга норуксум тыһан".

ылбышым, төттөрү төгүннөр-
бөс". Үсүһүнэн, Далан "халтаан
үлөһө, аһары бирдиргэ дууһу".
Мин бу элэллөрүм турайам, дьон
туһутар үлөһөбөн. Оттон дьон-
нум мин тустар үлөһүннөт. Ол
туһунутан бүтүн калэн ис-
тотнэк сааһабыһым, ээрдэллө-
бөһөм булар.

Сюрдэх булуу-мин үнэр
тангарам Ханна да сырл, хайдах
да буул сүри түтүбуухтаахыг.
Сюрдэх тэрилтэз (суруйаач-
чылар, сурунальыстар союзта-
ра, кинигэ кыбата) кэспэмин
үлэиригэстэн дүлөөлөөхүн.

Суруулаачылаар, сайдыычлаар
воруот толкуйдуура киээг
эбит. Онон республикага култуу-
раны, духубулуаны байгыр
туһунар үлэиэххитин сөг", - ди-
ти түмүктээтэ. Маны саргы эвэр-
дэти кэлбит бар дьонулар, биэр
дойдулаахтарылар кыра үлүбөр
улахан сыанабылы бэриһиэх-
титан үөһөһүн дьин махтана.

Салтты өздөрдө кинизер көрдөрүлүшүнө. Кинизерге искусство колледжынын устудуушунара, хомучутор ушлаттар бөлөктөрө, Чурапчы улуунун уус-уран самодетелаларна, саха эстрадатын сулуустара А.Гогошева, Дь. Гоголев, ода. кыттылары кылылар.

Дэон-сэргэ истинг кызһаттан асъяннан, Сэмэн Туяат олохун, ай-ар үлэтин туһунан үтүө ойдобуллээх тараасталар.

Елена МАКАРИНСКАЯ

Улууска — бү күннэргэ

ТИМИР СУОЛ ҮЙЭЛЭЭХ СУОЛУНАН

Дойду үрдүнэ дьахтар хамсааһына кээг далаһыһаах. Ол тэһимнэни бийити Сахабыт сирэрэ эмтэ кэрэ аһардар түмүүсүлэрэ дьолун тирэхтээх, кэрэ кэскилээх. Кулун тутар 12 күнүтэр Чурапчыга үс күнүлээх борт эрээкэс сыаллаах-соруктаах делегация кэлэн ааста.

Ол күрдүк, Франциядан төрүттөх суруналыык, хуучундук, айаныыт Патриция Шиямованы Саха Республикатын Култуурага министристибэтин үлөһүт Валентина Афанасьевна Иконлева уунна республика дыхталларын сокуттун "Автоледи" бырайык ахтыһынаа эыптааччыта Оксана Востронова Новородова Дьоккуускайтан Зыркыка диэри быланнамыт айагыта аралаллаан, кини трыссан сгылар улуустарынан дьону-сөргөһи, чуолан дыхталлар түмсүүлэрин кытта билэс сылдычалар.

Чурапчыга ыалдьыттарбыт кэлэн спортпонай институт базатын, Спортивная Албан аат музейын

көрдүлөр. Онгон салгыы Арчы дия-
тизэр улуус даяхталарын сүбөтүн
чибиэсирин кытта көрсүлүүгө кал-
дылар. Арчы диятиги дириктэргө
Надежда Михайловна Заболотная
тогуз томпторг үктэмизг дьону саха-
дыны уот оттон, бөрүөскэй ойго ума-
тан, үрүг биз сиалыттан хатышлы-
быг дыйиризин ыраастанан, арчы-
лаан, кулун тутар ий сахага суолта-
лыг туһунан билиһиннэрдэ. Ыалды-
ттар Арчы диятэ алаадылаах,
саламааттаах, кымыстаах бьегар
сиэртлэн-туомуттан сөхтүтэрэи-
мхатайлыктарын тутта билинэлэр.
Патриция Шилантсөвө дойдутугар
арвас халыааттарга, глшчедэй суру-
налыгы үлэлиэбиг уопуттаах су-
руналыгы, профессиональный фото-
граф. Аян дойдуну көрийлэн бөйөз
улахан галереялаах, худуоһунньук,
эмиз режиссерун быһыылынан
эмиз үлэлэрдээх. Галереятын сүрүн
тиэмизэ - тиир суола суох сирдэри
долор доюн мессежуннэргэ, олоһу
данаар. Патриция "Трансполурийный
экспресс" диян ааттаах кулун тутар
11 күнүттэн 25 күнүгөр дьэри
салтанар бырайыага 100 сылыһага
Лоббей оҕорбут тиир суола кавар-
татын маршрутунан салааллар. Бөй-
өзгө этэринэ, Лоббей оҕорбут кавар-
татынан тиир суол бүтүгүгү бы-
райыага бөрт кыра уратылаах. По-
лод суола ааһыахтаах сирин дьэиэ
100 сыл кизэр уларыйыаларын из-
тээн көрөр эмиз биэр ураты соругу
ыһынан ыраах айаһта туруммут.
Патриция манн таһынан оҕорто
"Мин дойдум 100 сылыһан" диян
уруһуй куонкуруһун тарйибиг уо-
на ол бырайыага 100 сылыһан
бөлүмтөргө ыһылларыгар үлэни ыһ-
тар. Оксана Вилстоверна уонна Ва-
лентина Афанасьева эмиз саапала-
рын үлэллһиннэр. Оксана Вилсто-
верна тиир көлөстүнэн аан дойдуну
тарйибитин, ол тукары саха ай-
алыһатынан олус куустазээр илэ
тарйибитин, Эдвийн Дорайн кытти

хатламат айанын туһунан кэпсээнэ илгэрэллээ. Валентина Афанасьевна Саха Государственный Укуу театрыгар 23 сыл үлүүсүлөөн, Саха сириг арас улуустарынан сыдымныт эрэри, Уһаас Халыма-ны уонна Ыйааһы көрө илтиит, бу салалтан илэр айанытан олус догдулар уонна үтүс түбалаары ыла-рыгар эрэригэр биллээ.

Ыалдыттарга олохтоох кэрэ-
анардар эмиз байыбет үлэбитин-
хамнастын билиһиннэрдигит.
"Ай" норуот студиятын сайаааччы-
та Валентина Дмитриевна Пилигис-
былырты хайылыртынан, ойуула-
рынан, суруйууларынан сирдэтэн
оноһуллубут саха төрүт жигин,
иһитин-хоһуонун кэрдерен кэспэ-
этэ Патриция норуоттар историкта-
рын олус интэриһиринир буолан,
албыт айыгыласта, сурунна. Сал-
пы "Россельхозбанк" Чурулчу-
таады эби оҕиһин сайаааччыта
Варвара Васильевна Макарова
төрөбүт Кыргыстын айыгытын үй-
тиһип галереятын кэрдерде. Тула-
лыыр эйгэни хаартыска нөнүө
көрөр бир саналаахтар талсан
кэспэтилэр. Миң "Чаран" сурун-
албын билиһиннэрдигит, бүтэһик
нүөмэрбитэн бэлхэ туттардым. У-
оттутаах, илэж ырыдаах бир ил-
лээрим илэж көрүүлэрин кытта
үлэлиһин. Дьэз көргөн отделин
специалиста Татьяна Петровна
Булаева сиздэри чаппарахтарын
Ыалдыттарбыт оҕо-махтайа
көрүлэр.

Эрэлчигчээр хэрэгсэлдээ хэрэглүүнүү хаартыскад түүнүүн түмүктээнийб Ким билдэй, баяр, Патриция Шинманова профессиональ бийстэйлэгчтэй хөйрлэрийн бийгчтэй булган туурагтйан аан дойдү дьлөө-сэргээт кэрүүр, Чурап-чтэй дьхалтларад мөсүүн үйлдэгчтэй үйлдэгчтэй.

Оксана ЖИРКОВА-
ТРОФИМОВА

Эгэрдэлийнр Ф.В. Габьшчсва

Спорт

Спортсменнарбыт ситиһилэрэ

Кулун тутар айы үүнүздөттөн Намна буолуохтаах Саха сиригн нуруоттарын 6-с спорттйнай оонньууларыгар кытартарга путевка ылар иһин күрэхтэһиһигэрз улуустут спортсменнара ситийилээктик кытан иһэллэр.

Кулун тулар 1-2 күннэригэр эр дьонно volleyball кылатарга 4 путевканы бэлдэххэ 15 улуус хамаандата оонньото. Күрэхтэни А.И. Федотов аатынан спортной кинигэ кыһалына.

Хамгаалдан тугуйнах Альберт Бродников хашаанах, Николай Филиппов, Спиридон Коркин, Андрей Филиппов, Константин Софроню, Станислав Федоров, Александр Лукин, Николай Максимов, Андрей Пестряков, Виталий Яковлев соншоочугулардаах Чурапча хамгадата бастан путевканы эрдэтэхтик ыттылар. Орто Хальма инос, Таатта үһүс, Уус-Алдан төрдүс мээстэҕэ таҕастылар. Киилэр эмсэ путевка хаһааһыттарынан буолдулар.

Дыкуутсайга буулбут боксага күрөхтэлэнигэ 10 ыйааһытан 6 ыйааһытгар тутууга ылыһыһа. Хамаанданы тренер Андрей Слепцов дьарыктааһынды сыргата.

Путевкалары 52 кг Семен Эверстов, 60 кг Борис Григорьев, 64 кг Мигыл Слепцов, 75 кг Егор Махаров, 81 кг Андрей Слепцов, 91 кг үнөзэ Иннокентий Ханды арал-
лылар.

Кулун тутар 6-9 күннәртәгә Дьокуускайга пиарэи аныгыга бирилизэч бастыыр иһин уонна республика чемпионата буолда. Барыта 25 улуус хаммаһынан кыттыбыллыктан Чуралчы улууна хаммаһынан бастагы мистэр таарыта. Иккисин Уһуһу, Вулуу, үсүһу Мата-Хана, дас спортсменнара мыйтылар.

Випробилюван бастаар ийин куракка эр дьонго билиги улуустан 63 кг Иннокентий Окоемов, 68 кг Василий Винокуров бастаан мистэти, 73 кг Эдуард Слепцов иэтини, 85 кг Егор Юргин үсүнү ыһыллар. Дьахталларга 63 кг Мая Брытальова үһүс, 68 кг үһүс Наталья Иванова иэтин мистэ буултулар. Уолаттарга 63 кг Евгений Седалищев бастаа, 68 кг үһүсэр Манчаары Коенфронт иэтин мистэти ыһа.

Абсолютный чемпион аатын ылыыга Чурапчы сире-
виктөрө Наталы Иванова, Василий Винкуров баста-
тылар.

Алексей СЛЕПШОВ.

Бэлхисити 2014 сэлт саамай бэлтэ тулгыз – кыһынтыг Олимпийскай оонньуулар буолаллар. Бу Аан дойду куустээх спортсменнара түмэрэ түһүлгэлэрин көрөр туһунан албох спорт сүтүрүөччүлэрэ баа сааа талып итгэн сырыттахтара. Билинэ сааһыт тухары спортсменнары илтиит, үөрөһүт дьон бадаларыт кэмнээх буолуо дуо? Бу баа сааһыт туолан үйүдэ биһирэ бэрэллэбит кууруулаах күнүр туустарынан эһнээх Саа олорх кыһыт ааһааччыларыгар, билиһиннэрэрибитин көндүзүт.

Одуньну ий сангачыгар бийиги оскун-
дуган биз кичи айанын төлөө, бу Олимп-
иадыны баран жерер буулбуттарың бил-
дирдилер. Олор истористор оскунда дери-
ктөрө Н.Н. Гуляев, математика учуутала
М.А. Егорова, нуучча тылын уонна ли-
тературатын учууталлара А.Н. Кузьмина,
М.П. Сыскалтына, чагычсы атлетика тре-
нерэ А.К. Кардашевский буолан, олунуу
14 күнүттэн айанылар буулдубут. Бары-
ах иппизэ төрөхүмэ син элбэх өбүт. Ман-
ах Алексей Константинович элвисизмизин
сүтүт, "ыадьааччы" хааспарын, түнэр
сирбитин булуу курдук боппуруостары
быһаарды. Сууккара 2500 солк төстөбөдө,
2700 солк хааспар булду.

Олимпийский оюубулар аһылмактарын июниэ күнүнү 6 күнүгү Арча дэкигитер Сочта баракчылары илтэрэн, нэбилер; баһылыга С.А. Сардыаев уонна Н.М. Заболотный барыбытын аларан, арылалар аһылдылар, уоктаар кыһылланы аһах тутан, Россия хамандатыгар кыайылы бараран, эппизиктиги сүктэрэн, умнудубат, иккинчиирэх түгэни бэлэктэн атварыктара сылдарыт тухары көмөлөһө, өлөбүд булга сыйлыта.

14 чалхыгад Москвад "Внукова" сарсарда нэгтгэж байрлал, киэнэ манган Адлерга көтөхтээхлэг. Багажынтын хаалхыран. Москвагтан пааспарбытын ылыбыг. Киэнэ сарсынны буолуохтаан хонхой фанаттарын кытта нэгтүбүт Түүн тийсхыбэлтээр төмөнгөд үлэһитэ жасы-ынан көрөө олорор сирбитын булу-бут.15 чалхыга сарсарда Олимпийский паарнага тийсхидит. "Бадрааччы" паас-пара улахан туһалаах эбиг: транспорт-а боско сыһаар эбиээн, пааспара суох турбаачтары аспаахкы, ол иһин куруу-туһаахы сыһаабыт. Паарнага дээр авто-буһунан бардыбыт. Куорат ыт -агаас, үөрбүт -көпүт пааспардаах дьон автобу-сы үтүрүспэкэ - анныахкыа көрөө олорон көбөһөбүт. Паарнага тийһэн би-диг ылар эбиээн, паасара испермети-нэн сакаастаабыттарга тусга уочарат Биһиги Шорт-треккэ 5500 солк биһэт ылыбыт. Куроктэһин "Айсберг" ста-дионига ыһытыланна. Бу көрүүгү урут кө-рө илик дьомхут. Олорор эрээһит туһага көрөөр олус үчүтэй. Манна Вьетор Ан-кыһыл көмүс мэтээли, Владөөвир Григо-рьев урун көмүс мэтээли ыланнар, үөрүүбүтүн үрдүтүһэр. Куроктэһиһэр Олимпийский паарнага көрө "Красна-

Сочитаабы Олимпиада

БИЙГИ СЫРЫЫБЫТ БЭЛИЭТЭЭНИННЭРЭ

Полиция" буолаллар. Паариса бэйэтэ күүрүт, майна туох-баар хангы күрөхтэһиэлэрэ буолар стадионнара бааллар.

Иккинс куммүтүзэр "Красной поляна" хайыһарга эр дьон эстафеталыгар "Пасточка" элестиргичин айааһаатыбыт. Бизизпит суох Алексей Константинович Алдан уолагытарын көрсөн 3 билиэти булла, соругун илэстээн ыһыбыт. Биатлон уонна хайыһар "Лаура" стадионга буолар. Хайыһа канатнай суолунан фуникулерунан тарастыбыт. Аһаас халлаан аһыһар күрөхтөһүннөрү, "Ыалдыааччылар" эгизэровналар, быһаахтара, араас охук биэр тыһытга халбоһуута, хайыһага-ыһыһа, комментатор Губерниев көпсөһү дэ маһа буолла. Тумукку Россия хамаандата 2-с миэстэ буолан "Ыалдыааччылар" үөрүү-көтүү, урраа!!! хайыһа доһуһуоллаах тэнүүнүбүт. Биатлон күрөхтөһитиннөр көрөр баа улахан. Туман, хаар, ардах сирэ - дойдуну бүрүһүн көбүтэ. Бу байыт дьыһты көстүү, хайыһар үрдүлөрүнөн хара былыт халтаһаһы анһан көлөн, туманһан урдуйһун көбүтэ. "Ыалдыааччылар" иһон күнү быһа көлөһөт күрөхтөһиннөр үһүс күнүтэр дэ буолла. Хаар-ардах анһынан күрөхтөһин буолла. Хайыһардыгыттарга барахан кун буолла. Тумукку Гараньчев финиһэс босһонһун көлө.

Фигурный хантыкаһынгга Юлия Липицкаяны көрөр бәра эмиз баар. Билгез алах суох, спонсордар билгизтэри атыыһанан ылбыттар. Сарыырдаттан билгез буола нааркада тийиэн, түрөк уодуттан 8000 солк атыыллан көрдөдүйт. Күрөктэрини эмиз "Айсберг" стадионга буолла.

Сотуру стадион тобус- толору
көрөчүдөн туула. Азиях баялдах-
таран сарданна Алта кийинэх бөр
бөлөх хатааһыабылтарын кини муу-
старын уу кутан абырахтыллар, оҕон
массынанан тэннэх кэбиһэлтер Саа-
май киникк— куустохтор бөлөхтөрө
Юлия Липинская бастааһын кырда
Стадион ордуһан олорор: "Юлия! Юлия!
Россия! Россия!" хайһынан аралдатып,
15 саастаах Юлия хатааһылан барда Ол
тухары хайһы уураабат: Оңно олорон,
кыратык чуумпура да түспэттер дин са-
ныһыл. Оңно кыһыһыт охтон 5-с мнест
буула. Ол да бууһар көрөчүдүн сый-
наһы оонь уурдарынан, сибээнэн катю-
гу толорон кэбистилэр Ханкылаах ордор
хомуйан ылан, хаалган беран ааттарын
сүрүһан бизаллоо обет.

Бигэр кунь Сочига бардабыт Манна Ривьеро паваркара океанариум, планетарий кердубут Манна куракхоталин буолбат Куорат кул-куче, ыл-ыраас Адлер, Хосты, Магаста, Сочи бары холбоһон Сочи дээн буолталлар эбит Олимпиецтары таныннар "Боско" мадһылын Олимпиадыйскый паваркара бвар мадһынатыга хуохтохо уочарата арыых буолан онно сыратты. Бобслей куракхотанигыт олимпиада сабыллар күнүгөр 23 -кэ буолла Түмрт киһи биер салааскара олором, анал отоһуллубут трассанан түһаллэр Бу күн 15 кырадык сымас, хаар ууллан эрэр , ииньэ гынан кулук отогон бизраллар Көрөөччу албэх Манна салааски аттаһынан элэс гынан заһар, хаартыскара түһазэр да уустук курдук Манна Россия хамвадатта баһыһыт

[illegible]

Олонгоолада үчүгэйдик, куттала суох барары-н бары өттүнүн көрөн-төрүйбүттэр. Халлаанга кэтсэн көрөр дирэжабылар, паарсада көрүрүг тургубикеттер, самолетка илаллаа күрдүк бэрэбэрэгэ.

Улахан ордуу волонтердар ылашлар. Кинизин омук тылыгар, дону кытта сыһаанта турсуган көрүү түмүтүзүн ылыгыттар. Кинилер ортолорунар иң саастах дөп эмиз баалар. Хас киши сылдыр сирин аайы үрбүт-көшүт орлор нууччылыгы, англискайды уруйдуу-айкалыгы көрсөтлөр, бырааһынтыктыгы быһылыгы-майгыны эбэн биэрэллэр. Олимпиаданы арайах ыйдаах оштугтан торуускалаах кырдыраһыгар тийиэ көрдүлөр. Сахалар элбэктэр. "Спорт Якутия" хаймат ыаһыһахтара, устудуоннар, спортка сылдыр сүүруктөр. Үһүэ Дьяныгылтан дүгүрдэх "ыалдыааччы", Иван Белолобский улууһан уода. Биэр Нам нийити 35 тыһыһычара билэрт ылан, олимпиада сабыллыгыгар сылдыан, муорага сөгүлүтүн баран бараары сылдыра. Бу буолар спорт угулар, сомолдуур күүһэ Араас омук "ыалдыааччылары" бары биэр киши курдук тааһааннаах спортгеройдарын кизин тутта, астына көрдүбүт, "барыдыбыт".

Манлай умуудлубат түгэни бэлэктэ-
бит оскулабыт дирэктэрингэр Николаи
Николаевич Гуляевка, профсоюз салай-
аачыгытгар Евдоким Климовна Сысольти-
нара, салалтара, ледколлективка, үөрэ-
счигилэргэ барда махталбытын тизэрдэбит.
Эһини олоххутугар умуудлубат, кэрэ
түгээнгэр үүнэ түөлүнэр!

Чурагчыггаады ДИКоркин латынан
орто спортивнай оскулатыгтан
Анна Николасина КУЗЬМИНА,
Мотрейш Афанасьевич ЕГОРОВА,
Мария Прокопьевна СЫСОЛЯТИНА.

Тыя хаһаайыстыбата — сүрүн дьарыкпыт

СИР ТУЊУНАН САНААЛАР

(инникитэ "Сага олох" 33-34 №-гэр)

Аастыг "Сир туһунан санааларбар" хайа баҕарар үүнээйи чөйрөн сайдарыгар 4 "С" (салгын, сылаас, сырдык, сиик) суолталарын тустарынан суруйарбар кинилэртэн биридэстэрэ эмчэ суох, итэбэ буолуодына ханнык даҕаны мас-от үүнэр, сайдар кыада суоҕун туһунан суруйбутум. Бүгүн ити түөрт "С"-тан сиик (vv) rrvhuan survhuun.

Дынгэр, уу-өлөх төрдө буоларын уонна кини туһунан бары билэр курдук-
лук ээсэри, билбэшиниг элбэх эбит. Tvtv?

УУ "ӨЙЦӨӨХ" ЭБИТ

Ити видеох дизи тылы кавычкада ыслааха сеп эга Кырдык, уу-чахчы видеох эбит. Онуоорд юни киини кайгыыр, сирэр санатын (тылын). үчүгэй - кутаран музыканы арааран истар, ологон ие тутула (структурата) уларытар эбит. Оку мин Масару Эмото дин 1943 ыслааха Иохохам куоракка төрөөбүт дыопшун билгилээх үчүгөйүн үлэтиэр ааран баран биллөө. Киини саанын тухары ууну, уу тутула тас дайышлартан хайдах уларыларын үөрөшүт ис тутула (ателоннара, электроннара...) хайдах формалаах кыыргыахтары, нууччалык этиаха, сменонналары үсөктэлдирин чыгыбыт. Онно араас сирдөртөн боруобага ылыгыт уутун кристалларга тоннохторуна, хас эмэ сүүс төгүл улаатыннарар микроскобунан көрдөгүз, бары араас-араас быһыылаах (формалаах) уруулуйдары төсөктэлдирин быһаарыт.

Үчүгдөй, ыраас уу кристаллара дык-ти кэрэ, тэг, онгон кырдазх, кунадай уу таммактар туох даганы бөркөдөз сүө (хаас) курдук быһыылаахтык тонтоллорун билбэт. Онноорр кувелэр ийи араас санаатытан, музыка тыаһыттан быһыылара (формалара) уларытарын быһаарбыт. Ол курдук, биэр сиртэн илмалыбыт уу кристаллара, холобур, уллуу композитордар Бетховен, Вах, Шопен, Моцарт, музыкаларын, ийи ууну хайраан эбэтэр сирэн (үөрүн) сагаларытын кувелиттэн кристаллара араас формалаахтык тонтоллорун, ис сөһүулара, туһалыар дьомурдара уларытарын билбэт.

Ол курдук, 2 ийнээк биир уу кутул-
дубутун мангайыгын наар хайзыг, ик-
килин наар сире, үгэ сирьтатха ба-
таналга ор буотуу буулаат, ийнээк сотору
сыгыян барар эбит. Иккис хоожбур. Ик-
кис үчүк ийнээк таг гына буустуу ирээни
күпүттүт. Ол кээз кыра орлорунан

бастаны илгээж баар ирмэни кун айны "Спасибо" дотон наар хайрлалыгтар, иккин "ты дурак" дээн араас кунаган тылларынан сангарбыгтар. Бир элж кэннитон мангайгы илгэ ирмэнэ тух дагны буолбакка ююонен, учугэй баайы сэттемтэ. Иккис илгэ ага хараара агар, сылайан тахсыбыт. Бу түбүлүр элден ууну хайраанын-сиркэ эрэ буолбакка, ирилс илгээри микробтар эмгэ хайрлы-үөгүтү "исталар" элгэ дээн быһаарбыгтар. Дыкты түбүлэ буотат дуо? Ол кинэ учуонай Масару Эмото уу туһунан кэли билбөтэ, кыайан үөгүтэ-тэссэ элжэ баар дээн быһаарбыт.

Уһаа суруллубуттан бир түмүтү
сөгөрүсүккө сөп. Истиг, айзас, доғордуу
сыһынан аңардас дөһнөр, тыһынаах
харамайлар эрө иһи ардыһарылар буол-
банка хамсаһабат эйгэ, ол иһигэр, баста-
нан туран, иһэр ууга эмээ наада эһит. Ол
иһин, халыбар, сибээһигэр, сурутуун,
теһиһин үһүһэйгитигэр куар уугун
алһан, хайһан, үтүө салааллаах кутта-
хына, эһиһин үтүтүө муһыһыны холбо-
отоххуна үүнүүн эһиһарэ чачыны буол-
дууа. Оһтон бүтэһэ эрө оһсубут киһи ди-
эх курдук, ыһаһыһан талыр - иһир, өһө
каһыһа-каһыһа куттаһыһа
үүнүүн муһтүүрүн өйдүөхкэ. Маһы
таһыһан, саһа дөһө бары билиһнэр,
сүгүрүһэр Эһийил Дора эһирин курдук
кыра-улахан эһиһи куруун аһата,
сүгүрүһэ сыһыһы умһүһүһккэ.

УУ ХАННА БААРЫЙ?
Манлайты санвага бу олус сүдүргү

ийтайг курдук Сир юнийн улахан өтө
акыйааннар, муоралар ууларынан
бүрүллэн турара биллэр. Онгон мин хо-
нуу сирдэргэ уу үксэ өрүстэргэ, күөллэ-
ргэ эрэ баарыг курдук борт хоёука диэри
саныларым. Онугам төрдүттэн сыһа
эбит. Уу үксэ ирбэт тоңно муус буолан
сыгар уонна диригтэ кэирдээх, бука-
һын байдал курдук дэлэй сылбархай сир
аныгар баар эбит. Холобур, амгаар бу-
луунун, дириг умуһары, улахан котло-
нуу хастааха мууһа кэлмис буолбак-
ка, ынах ханнын сава бөлкөй-бөлкөй
тонмут буолаачы. Онон син ити муус-
тан элбэх уу кэлбэтэ буолуо дия саныла-
рым. Онугам букатын сыһа өйдөбүл
эбит. Оноо холобурда арылым.

Өрдөөртэ, улуу тренер Д.П.Коркин 70 сааһын буомар үбүлүйүн илвэшээрэ сэл күүнүктөр, атырдах ыһан бүтүүтэ, очолорогоч аччат уонна спорт министириин солбуйааччы, аатырыбыт мас тардыһааччы Н.А. Колодко Кытаанахха тийиэн кэлбитэ. "Волга" массьпынанан. Дмитрий Петрович төрөөбүт сирик, баларанын көрөөрү Кивиягы араллаан Баянада үрүөн баһытар каараҕас үрүйэни тахсан, букатын мээнэ киһи-сүөһү сылдыбат Бегуруобус Бахтак диир кыра алаһыгар тийиэн көрдүбүт-иһигит бил. Ол дыһ кураан бөрү этэ. Угут дыһ ол дойдута "Волганан" буолуохтааҕар Белоруһуунен даһаны тийэр күчүмэрдээх буолто этэ.

Салтыктың 3-с сүд көр.

Тыа хаһаайыстыбата — сүрүн дьарыкпыт

Салтыкта.
Иһини хаһыат 2-с стр көр.

Төннөрбүтүгэр аны Ары-ылаахха туораан, сылдьан барар буоллубут. Ол иһин Баайаҕа Таба Баальһан туорааһынга үрэхпит диригэ суох эрэри 20-30 м кэтиттэх ып-ыраас уунан сүүрдэн кылыгырата сытар эбит. Соһуйдум аҕай. Хантан бу үлүгүрдээх кураан сайын бачча дэлэй уу каллэҕи дии. Онтукайым саас эрдэ үрөх куула тыатын, наһаа киэҥник буолбакка, өрт уота сибит. Ол түмүгэр тыа

мууһа ирэн сайыны быһа сүүрдүбүт.

Иккис холобур. Иллэрсө 2012 сыллаахха иһин энэр-дэр курааннаабыттарын, су-таабыттарын бары билэбит. Ол эрэри, ол сайын Мэнтири үрөҕү өтөрүнэн көрбөтөх хойуу от үүммүтүн, биер күрүөҥ 40 (!) кэбиспиттэрин туһунан суруйан турабын. Ол барыта 2011 сыл сайын-гар ол эргин улахан баһаар-дар бараннар үрөхтэри саас-кылы, этэргэ дылы, икки хара тыатынан бидиличчи сүүрдүбүтүн, сайынгар улаханньык курааннаабытын

түмүгү үүммүт эбит. Ман-тан аһары элбэх уу тыага, сир аһыгар муус буолан тоҥо сытар эбит дииэн түмүгү оноруохха сөп.

Онтон сир аһыгар ди-рингик киирдэххэ, сыалай улахан байдал курдук уулар бааллара чакчы быһылаах. Ону ити үгүс элбэх ууну көрдөөн, үүттэммит скважи-налартан тахсар уулар би-лэргэтэллэр. Холобур, 1995-1997 сылларга Чурапчы оройуонугар 17 сиргэ сква-жиналар үүттэммиттэрэ. Онно Чурапчы нэһилигэр, Мутудайга, Хатылы

таһыгар, Мындааҕайга, Ди-рингэ уода сирдэргэ уулар көстүбүттэрэ. Олортон Му-гудайга 630 м диригтэн киһи иһэригэр сөптөөх, артезиан-ский уу булуллубута, 190 м диэри өрө үтөн тахсыбыт. Онно ирбэт тоҥо 400 м ха-лыһнаах буолан, 420 м диэри ититэр кабель, 240 м ди-рингэ оборор анал носуос угуллан, ыраас ууну таһаа-ран, бары туһана сылдьабыт. 2012 сыллаахха Чурапчыга "Мээсэ" алааһыгар 640 м ди-рингэ техническэй уу көстүбүтэ, саппааһа арыһах буолан, сабыллан турар. Ма-

ны таһынан сир аһыгар уу дэлэһин Саха сирин өрүстө-рө кыһынны муус аһынан, сир аһынааһы ууларыылан, сүүрдэллэрэ туоһулуур. Ма-нан уу биһити усулуобуйа-былгыгар күөллэргэ буолбак-ка, тыага, сир аһыгар дэлэй эбит дииэн түмүк оноруохха сөп.

Онтон ол туһунан мин ити уулары оту, бурдугу үүннэ-рингэ хайдах туһаныахха сөбүн туһунан суруйаары аһынньык Ону аһыһыкы сы-рыыга салдыам.

Иван ПОНОМАРЕВ.

С.А. Попов — Сэмэн Тумат 70 сааһыгар

САХА УУС - УРАН ЛИТЕРАТУРАТЫН ТУРУУ ҮЛЭҢИТЭ

Биһити, чурапчылар киэн туттар улахан суруйааччыбыт, Саха Респу-бликатын култууратын үтүөлээх үлэһитэ, Саха Республикатын П.А. Ойуунускай аатынан Государствен-най Россия Улахан литературнай би-риэмийэтин лауреата, Чурапчы уонна Булуҥ улуустарын бочуоттаах граж-даниннара Семен Андреевич Попов — Сэмэн Тумат бу күнүгэр 70 сааһын туолла.

Күн-дьыл ааһара түргэнэ сүрдээх, мин Чурапчы орто оскуолатыгар ал-тыс кылааска үөрэнэ сылдьан, кыр-дыаас эдьийибэр Анастасия Петровна Гуляеваҕа дьыллэһиэн олохбутум. Киһи орто оскуолага остуораһынан үлэлиир буолан, иккис этэстээх оскуола арҕаа эгэригэр иккис хоһу ылан, кыра уолу-наан Олетьыһын олохторо. Аан баста-ан ол кэмгэ ыччат кэлэһэнниги оскуо-латыгар үөрэнэр Семя Попов уолу көрбүтүм. Сүрдээх үгүс кэпсээннээх, оҥуу кытта оҥ, кырдыаһы кытта кырдыаһа курдук кэпсэтэр сытыы-хоҥуу эдэр уолчаан мин өйбөр-санаа-бар диригик хатанан хаалбыт. Ити кэмгэ биһити, чурапчылар, киэн тут-тар суруйааччыларбыт Алексей Спи-ридонович Бродников, Степан Феок-тистович Софронов — Феоктист Софро-нов ыччат кэлэһэнниги оскуолатыгар учууталлыыр этилэр.

Дьэ, бу оскуолаҕа кэмнэригэр саараламмыта суруйааччы Сэмэн Ту-мат саха уус-уран литературатыгар тардыһыпта, бастакы сэмэй харды-ларын онорон, кэлин биллиилээх бөдөн суруйааччы, тылбааччыт, ли-тературнай кириитик, публицист буолан үүнэн-сайдан тахсыпта. Өссө ол кэм-нэртэ учуотала, буйун-поэт Алексей Спиридонович Бродников эдэркээн уон алталаах уолчааны суруйааччы-лар Сүбэ мунууһахтарыгар Дьоккуускай куоракка илдьэ киирэ сылдьан, Саха норуодунан суруйааччыта Амма Ач-чыһыгар малдьыгтаппытын, онно Николай Егорович тыа сирин мунук уолун тэһиһиэн курдук кэпсэппитин, Семен Андреевич, олохун дьоллоох түгэни быһыһыһынан күн бүгүнүгэр диэри истиг махтал тылларынан ах-тар. Уопсайынан Феоктист Софронов, Алексей Бродников үөрэнээччилэрэ Сэмэн Тумат айар үлэ алыптаах аар-тыһын талан ылан, саха литература-тыгар тустар суол солондон кириитигэр улахан олугу уурсубут үтүөлээх бу-олуулар умнуллубат. Ол иһин да Се-мен Андреевич, суруйааччы учуутал-

ларын тустарынан куруутун ис-тинтэс, иһирэхтик махтал тыллары-нан ахтар-саныыр.

Киһи олохун суолтат албах үчүгэй дьону көрсүбүтүн түмүгэр, байэти үгүөҥ-кэрэҥ, биһигэ-көрүүтэ тар-дыһыһытын күүһүнэн, Саха государст-веннай университетин, ИФФ Саха са-лаатыгар үөрэнэ киирэрэ ситиһили-битэ. Манна биер үтүөлээх-өҥөлөөх киһинэн, биер дойдулаахпыт, поэт Се-мен Романович Данилов — Роман Да-нилов буолар. Семен Романович Семя Поповка: "Үүнүн-сайдан этэ, үөрэнэ бар. Мин суруйааччы Анастасия Сы-ромятниковага сурук суруйуом, киһи суолтун-иискин буллараан универси-тетка киирэрэгэр көмөлөһүө", — дииэн сүбэлээн этиптэ. Дьэ, ити курдук Семя Попов университет студена буолар дьоллооммута. Бастакы кууруска кэ-тэхтэн үөрэнэн, эһилигитигэр күнүскү төрөххэ көһөн салтыы үөрэммитэ. Дьэ, мантан саараламмыта киһи айымньы-лаах үлэҥ биһиги кириитигэ. Универ-ситетка үөрэнэр кэмтэр учууталлара, саха биллиилээх литературнай кири-итигэ Е.П. Шестаков — Эрчимэн са-лайар "Сэргэлээх уоттарыгар", кэлин саха уус-уран литературатын сүрүнүгүтүгэр эдэр ыччаттары Нико-лай Винокуров — Урсуну, Павел Хари-тонов — Ойукуну, Василий Скри-бин — Идэллэни, Иннокентий Левино, Егор Неймоховы, уода кытта биергэ сылдьан, таһаарыһаахтык эдэрдик эрчиминэн айар үлэни утумнаахтык дьарыктаныһылар, үүнэн-сайдан тах-сыһылар ити кэмтэн саараламмыта.

Семен Андреевич үрдүк үөрэҥ бүтэрээт, биер ыһынан Дьоккуускайта П.А. Ойуунускай аатынан литерату-рай музейга старший научный сотруд-нигынан үлэҥ ыһырыллан киирбитэ. Дьэ, бу үлэтин хайысхата киһи иһини ли-тератураны дьаныһан туран чин-чийэр үлэтигэр бигэ аһылааты уурбу-та. Ол туһунан биллиилээх государст-веннай деятель, суруйааччы Ойууну-скай литературнай музейин төрүттээ-бит В.А. Протодаконов — Кулантай "Олох далааныгар" дииэн ахтыы киһи-гэтигэр бу курдук суруйбута: "... СТУ-ну бүтэрбит Семен Попову (Сэмэн Ту-маты) научнай сотруднигынан ыһы-тым. Киһи сүрдээх сайаар, биһин-көрүүн баҕалаах, сорудаары толорутас, кэлигэ-барыһа сылбыр, үлэҥ сис-тааҥ буолан биербита. Буруо таһаа-рынан дьонго-сэргэҥ биллэн, маасса-бай информация эйгэтигэр ахтыһар

буолан барбыһыл". Саха биер ытык кырдыаһа, Өрөспүүбүлүкэни салай-ар үлэҥ уһунук эриллибит улахан суруйааччы В.А. Протодаконов — Ку-лантай, эдэр Сэмэн Тумат олоххо, айар үлэҥ дириг хорутуулаах, сана суолу талэн киирэн, төрөбүт сахатын уус-уран литературатын сайдыытыгар ал-бэҥи биериктээх суруйааччы буолу-охтаары эрдэгтэн сэрэйбит, түстээбит курдук бөртөөхэй сыанабылы биербит эбит.

Семен Андреевич байэти бэлэстэ-ринэн, ити литературнай музейга үлэ-лиир кэмтэр: "... Мин архыып маты-рыһаалларын кытта үлэҥ, источник-тары сыһыһаа суох туһаныы ньыма-ларыгар үөрэнөөм, уһуйуллуом, би-лэһ-көрүүм кэпсэһиһэ сити кэмтэн саараламмыта", — дииэн этигэти оруһаах. Киһи ол иһин тугу суруйбутун бары-тын сыһыска түһэрбэккэ мунуһан, сааһылаан, картотека онорон киллэ-рэн испитин уонна анал тус-туһунан паапкага мустугун түмүгэр, киһи сир-көрөр матырыһаалы мунуһан түмэри ситистэ. Бу, биллэн турар, киһи айар үлэтигэр төһүү күөс буолбуттара уон-на айар суолун аартыга аһыһыларгар элбэҥи туһалаабыттары саарбаҥа суох.

Сэмэн Тумат ааҕааччылары кытта көрсүһүүтүгэр үгүстүк холобур кур-дук, Дьон Дьаныһы уус-уран айар үлэтин 40-ча сыл устата дьаныһан үөрөтөн, байытан, онтон байэти элбэх-хэ үөрэммитин, үгүс билэһини-көрүүнү ыһыһытын этигэти саамай сөптөөх уонна кырдыһаах. Айар киһи утумнаах-тык биер хайысхаҥа үлэлиир буол-лаһына уонна ол үлэтин кэпсэһэн ис-тэһин айыы элбэххэ үөрөнөргө чакчы Семен Андреевич айыллаттан бэрли-либит ураты дьонун таба туһанан, биһити сахабыт уус-уран литерату-рын дьаныһан туран өр сылларга чин-чийбитин түмүгэр, урукку өттүгэр хаһаа да суруһа киһи өйү-санааны биерэр дүтүмэн үгүс үлэни онордо, сана аартыктары арыйда. Ол курдук, "Дьон Дьаныһы", "А.С.Пушкин уонна Саха сирэ", "Эйгэ тардыһа", "Эһик истиг, мин сэхэргим", "Өй-сүрөх көрдөбүлүнэн", «Норуотун соргутун түстэһиптэ» (П.А.Ойуунускай туһунан бэлэстээһинэр) киһитэлэригэр саха суруйааччыларын араас сыллардааҥы дьыллаларын үөрөтү уонна уус-уран литература истигитин бүгүнү күнүгэ сыаналаан көрөргө аналлаах буоланнар улахан биһирэбили ыһы-лар.

Манна эбэн: "Сэмэн айыллаттан дьонунан публицист, хара маннай үрдүк үөрэҥ бүтэригиттэн идэтигэ-итэ — литература пропагандиһа сүрүн-дууһатын олохтунан кэм-тыһын, олох сайдыытын лаппа үчүгэйдик сэрэйэр суруйааччы", — ди-эн филологическай наука доктора, университетка биергэ үөрэммит доҕро Гаврил Гаврильевич Филиппов этигитин аҕалар төрөстөөх дии саһы-бын.

Сэмэн Тумат кэлигити кэмгэ Омар Хайям, Конфуций улуу айымньыла-рын сахалыы уус-уран тылбаастарын онорон, биһити сайдыһаах 21-с үйэҥ дьон-сэргэ, кыахтаах судаарыс-тыбалар Илинни дойдулар диэки хайыһар кэмнэригэр сүдү бэлэҥи онордо. Ону таһынан төрөбүт тылбыт кыаһын-күүһүн көрдөрөргө үгүс хо-лобуру көрдөрөн сана саахтарыаста.

Семен Андреевич биер уратыга төрөбүт-үөскэбит Хоту дойдутун, Муустаах муора кытылын хоһуун дьоннорун, ураты дьикти айымньыны көрдөрөр элбэх уус-уран айымньыла-ры суруйда: "Туундара оһор", "Улуу кыыһыһына", "Тоотук муоратааҥы сы-рыһылар", "Оҥ сааһым кэпсэһэн", "Хоту дойду хонноруттан" уода киһи-лэри суруйан ааҕааччылар улахан биһирэбиллэрин ыһыта. Манна сыһылары тутан эттэххэ, киһи ордук оҥ суруйааччытын быһыһыһынан чор-ботон бэлэстэһэр уонна бу хайысхаҥа таһаарыһаахтык үлэһин сылдьар дьоннортон биердэстэрэ буолар. Ол курдук, соторутааҕа суруйааччы 70 сааһын көрсө "Бичик" киһигэ кыһата "Тойон хаан" оҥолорго киһигэтин таһаарда, бу киһигэ эрдэгити "Хотун хаан" киһигэтин салтыла буолар. Су-руйааччы Сэмэн Тумат уопсайа 50-тан тахса киһигэни түмэн-хоһуйан онор-до, 30-ча киһигэни суруйда, бу эттэххэ дөбөн. Маны барыһын оноруохха, су-руйуохха диэтэххэ биер киһи холугар баппат үлэ-хамнас дии биер бэйэм сыаналыһыһын.

Дьэ, ити курдук таһаарыһаахтык үлэһин-хамсыы сылдьар, саха уус-уран литературатын биер туруу үлэһитигэр Семен Андреевич Поповка — Сэмэн Тумат, иһилигитин өссө эл-бэх ситиһиһини, айар үлэтигэр алгыс үтүөгүн үбүлүүдүгэр күнүгэр аһы-быт.

Павел ФЕДОРОВ — Сомоҥо, суруйааччы, Саха Республикатын култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

